

LAUDABILE **CARMEN**

ČÁST I.
ŘÍMSKÁ METRIKA

EVA **KUŽÁKOVÁ**

KAROLINUM

Laudabile Carmen

(část I. - Římská metrika)

doc. PhDr. Eva Kuťáková, CSc.

Recenze:

prof. PhDr. Bohumila Moučková, CSc.

Mgr. Lucie Pultrová, Ph.D.

Redakce Jan Hejzl

Obálka Jan Šerých

Grafická úprava Kateřina Řezáčová

Sazba studio Lacerta (www.sazba.cz)

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2012

© Eva Kuťáková, 2012

ISBN 978-80-246-2093-0

ISBN 978-80-246-2487-7 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>

OBSAH

Předmluva	11
Značky a zkratky	12
1 PROZÓDIE	13
1.1 Slovní přízvuk	15
1.1.1 Penultimové pravidlo	15
1.2 Délka slabik	17
1.2.1 Muta cum liquida	20
1.2.2 Brevis in longo (<i>syllaba brevis in elemento longo</i>)	20
1.3 Prozodické změny ve skupinách vokálů	22
1.3.1 Krácení slabiky – jambické krácení (<i>tzv. brevis brevians</i>)	22
1.3.2 Krácení ve skupině vokálů (<i>vocalis ante vocalem corripitur</i>)	23
1.3.3 Synizeze	23
1.3.4 Synkopa a anaptyxe	24
1.3.5 Distractio	24
1.3.6 Hiát, elize/synaloifé a afereze/prodelisio	25
1.3.6.1 Hiát	25
1.3.6.2 Elize / synaloifé	26
1.3.6.3 Afereze / <i>prodelisio</i>	26
1.3.6.4 Ponechání hiátu	26
1.3.6.5 Logický hiát	26
1.3.6.6 Metrický hiát	27
1.3.6.7 Prozodický hiát	28
2 METRIKA	30
2.1 Nejstarší latinský verš – saturnius	31
2.2 Verš – tvar – význam	34

2.2.1 Verš a rytmický impuls	35
2.2.2 Verš a synafie	36
2.3 Latinský časoměrný versifikační systém	37
2.3.1 Výstavba verše	37
2.3.1.1 Nejmenší jednotky – elementa	37
2.3.1.2 Stopa – pes	37
2.3.1.3 Základní stopy	38
2.3.1.4 Metrum – metron/míra	39
2.3.1.5 Úplnost / neúplnost verše	39
2.3.1.6 Cézura a diereze	40
2.3.1.7 Klauzule	41
2.3.1.8 Uspořádání veršů	41
2.4 Iktus	43
2.4.1 Veršový spád	45
2.5 Daktylské verše	46
2.5.1 Daktylský hexametr (<i>hexameter dactylicus/heroicus, da⁶</i>)	46
2.5.1.1 Klauzule hexametru	47
2.5.1.2 Spondejský verš	47
2.5.1.3 Cézury v daktylském hexametu	48
2.5.1.4 Typy cézur	48
2.5.1.5 Diereze	50
2.5.1.6 Přehledné schéma veršových předělů v hexametu	51
2.5.2 Pentametr (<i>pentameter, da⁵</i>)	53
2.5.3 Daktylský tetrametr (<i>tetrameter acatalecticus / alcmanicus, da⁴</i>)	54
2.5.4 <i>Hemiepes</i>	54
2.6 Jambické verše	56
2.6.1 Specifická pravidla – leges	57
2.6.2 Jambické veršové formy	59
2.6.2.1 Jambická dipodie (<i>monometer iambicus, ia</i>)	59
2.6.2.2 Akatalektický jambický kvaternár/dimetr (<i>quaternarius (dimeter) acatalecticus, ia⁴</i>) ..	59
2.6.2.3 Katalektický kvaternár (<i>quaternarius catalecticus, ia^{4e}</i>)	61
2.6.2.4 Senár (<i>senarius, ia⁶</i>)	62
2.6.2.5 Septenár (<i>septenarius /iambicus/, ia⁷</i>)	63
2.6.2.6 Jambický tetrametr akatalektický – oktonár (<i>octonarius iambicus acatalecticus, ia⁸</i>) ..	64
2.6.2.7 Jambický trimetr akatalektický (<i>trimeter acatalecticus, ia³</i>)	65
2.6.2.8 Jambický trimetr katalektický (<i>trimeter catalecticus, ia^{3e}</i>)	67
2.6.2.9 Jambický trimetr „kulhavý“ (<i>trimeter choliambicus/Hipponactus, scazon, ia^{ch}/ ia^{6s}</i>) ..	67

2.7 Trochejské verše	68
2.7.1 Trochejská dipodie (<i>monometer trochaicus, tr²</i>)	68
2.7.2 Trochejská tripodie, tzv. ityfalik – (<i>ithyphalicus, ith</i>)	69
2.7.3 Trochejský kvaternár (<i>quaternarius trochaicus</i>)	69
2.7.3.1 Forma akatalektická – (<i>quaternarius trochaicus acatalecticus, tr⁴</i>)	69
2.7.3.2 Forma katalektická – katalektický trochejský dimetr (<i>dimeter t. catalecticus, tr^{4c}</i>)	70
2.7.4 Septenár (<i>septenarius trochaicus, tr⁷</i>)	71
2.7.5 Trochejský „kulhavý“ tetrametr (<i>tetrameter trochaicus</i>)	74
2.7.6 Trochejský oktonár (<i>octonarius trochaicus acatalecticus, tr⁸</i>)	75
2.8 Anapestické verše	76
2.8.1 Akatalektická dipodie/dimetr (<i>dimeter anapaesticus acatalecticus, an²</i>)	76
2.8.2 Anapestický kvaternár/dimetr (<i>quaternarius/dimeter anapaesticus, an⁴</i>)	77
2.8.3 Anapestický kvaternár katalektický, paroimiak (<i>quaternarius an. catalecticus – paroemiacus, an^{4c}</i>)	79
2.8.4 Anapestický septenár/katalektický tetrametr (<i>septenarius/tetrameter an. catalecticus, an⁷</i>)	80
2.8.5 Anapestický oktonár/ akatalektický tetrametr (<i>tetrameter acatalecticus an., an⁸</i>)	80
2.9 Krétické a bakchejské verše	82
2.9.1 Krétická dipodie/dimetr (<i>dimeter creticus, cr²</i>)	82
2.9.2 Krétický kvaternár/tetrametr (<i>quaternarius/tetrameter creticus, cr⁴</i>)	83
2.9.3 Krétické kólon (<i>colon creticum, cr^{col}</i>)	84
2.10 Bakchejské verše	85
2.10.1 Bakchejská dipodie/dimetr (<i>dimeter bacchius, ba²</i>)	85
2.10.2 Bakchejský kvaternár/tetrametr (<i>akatalektický</i>), (<i>quaternarius bacchius acatalecticus, ba⁴</i>)	86
2.10.3 Bakchejské kólon (<i>colon bacchium, ba^{col}</i>)	86
2.11 Jónické verše	88
2.11.1 Jónický akatalektický dimetr a minore (<i>dimeter ionicus a minore /acatalecticus/ cum anaclasi = c. anacreontem</i>)	88
2.11.2 Jónický katalektický tetrametr a maiore (<i>tetrameter ionicus a maiore catalecticus, io^{ma4c}</i>)	89
2.11.3 Jónický akatalektický tetrametr a minore (<i>ionicus a minore tetrameter acatalecticus, io^{mi4}</i>)	89
2.11.4 Jónický systém (<i>systema ionicum a minore</i>)	90
2.11.5 Galijamb (v. <i>galliambicus, ga</i>)	90
2.12 Aiolské verše a veršové systémy	91
2.12.1 Jednotlivé formy aiolských veršů	92
2.12.1.1 Choriamby	92
2.12.1.1.1 Choriambický akatalektický dimetr (<i>dimeter choriambicus acatalecticus, cho²</i>)	92

2.12.1.1.2 Choriambický dimetr katalektický / aristofanej (<i>dimeter choriambicus catalecticus</i> / v. <i>aristophaneus, cho^{2c}</i>):	92
2.12.1.1.3 Choriambický tetrametr akatalektický (<i>tetrameter choriambicus acatalecticus, cho⁴</i>):	92
2.12.1.2 Glykonej (v. <i>glyconeus, gl</i>)	93
2.12.1.3 Ferekratej (v. <i>pherecrateus, ph</i>)	94
2.12.1.4 Falécký hendekasylab (<i>hendecasyllabus phalaecius, ph¹¹/ phal</i>)	95
2.12.1.5 Alkajský hendekasylab (<i>alcaicus hendecasyllabus, alc¹¹</i>)	96
2.12.1.6 Alkajský dekasylab, (<i>alcaicus decasyllabus, alc¹⁰</i>)	97
2.12.1.7 Alkajský enneasylab (<i>alcaicus enneasyllabus, alc⁹</i>)	97
2.12.1.8 Sapfický hendekasyllabus (<i>sapphicus minor / sapphicus hendecasyllabus, sapph^m</i>)	98
2.12.1.9 Sapfický verš větší (<i>sapphicus maior, sapph^{ma}</i>)	99
2.12.1.10 Asklepiadský menší verš (<i>asclepiadeus minor, as^m</i>)	100
2.12.1.11 Asklepiadský větší verš (<i>asclepiadeus maior, as^{ma}</i>)	100
2.12.1.12 Adonský verš (v. <i>adonius, ad</i>)	101
2.12.1.13 Reizianské kólon (<i>colón Reizianum, r^{col}</i>)	101
2.12.1.14 Priapský verš (v. <i>Priapeus, pr, gl + ph</i>)	102
2.13 Asynartetické verše	104
2.13.1 Verš Archilochův (v. <i>archilochius, arⁿ</i>)	104
2.13.2 Elegiambický verš (<i>elegiambus, el^{ia}</i>)	104
2.13.3 Jamboelegický verš (<i>iambelegus, ia^{el}</i>)	105
2.13.4 Verš Dihilův (<i>diphilius, diph</i>)	105
2.13.5 Epóda a epódický verš	105
2.14 Strofa	107
2.14.1 Čtyřveršové stropy	109
2.14.1.1 Alkajská strofa (<i>systema alcaicum</i>)	109
2.14.1.2 Sapfická strofa (<i>systema sapphicum</i>)	109
2.14.1.3 Asklepiadská strofa II. (<i>systema asclepiadeum alterum</i>)	110
2.14.1.4 Asklepiadská strofa III. (<i>systema asclepiadeum tertium</i>)	111
2.14.2 Dvouveršové stropy	111
2.14.2.1 Elegické distichon (<i>distichon elegicum</i>)	111
2.14.2.2 Archilochova (též Alkmánova) strofa I. (<i>systema archilochium primum</i>)	112
2.14.2.3 Archilochova strofa II. (<i>systema archilochium alterum</i>)	113
2.14.2.4 Pythiambická strofa I. (<i>systema pythiambicum primum</i>)	113
2.14.2.5 Pythiambická strofa II. (<i>systema pythiambicum alterum</i>)	113
2.14.2.6 Jambická strofa (<i>systema iambicum</i>)	114
2.14.2.7 Archilochova strofa V. (<i>systema archilochium quintum</i>)	114

2.14.2.8 Archilochova strofa IV. (<i>systema archilochium quartum</i>)	115
2.14.2.9 Archilochova strofa III (<i>systema archilochium tertium</i>)	115
2.14.2.10 Hipponaktejská strofa (<i>systema hipponacteum</i>)	115
2.14.2.11 Asklepiadská strofa (<i>systema asclepiadeum</i>)	115
2.14.2.12 Strofa sapfická II. – větší (<i>systema sapphicum alterum/maius</i>)	116
3 LATINSKÝ VERŠ NA KONCI ANTIKY	117
LITERATURA	120
Prozódie a metrika	120
Bibliografie	121
Literární teorie a literární dějiny	121
REJSTŘÍK CITOVANÝCH MÍST	122

PŘEDMLUVA

Tato příručka je koncipována jako pomůcka pro vysokoškolské studenty, učitele i další zájemce, kteří hledají poučení o římské metrice. Cílem bylo podat přehledným a srozumitelným způsobem výklad o této nesnadné oblasti poetiky. V první části jsou postupně probrány hlavní prozodické zásady, v části druhé jsou představeny všechny důležitější veršové rozměry a strofické útvary. Zvolená koncepce přirozeně vedla k tomu, že jsou v obou částech ke všem uváděným pravidlům a veršovým útvarům zařazovány příklady, a to ve větší míře než tomu bylo v dosavadních u nás vydaných příručkách a přehledech.

Vzhledem k tomu, že se v posledních desetiletích odborný zájem i vysokoškolské studium latinsky psané literatury zaměřují nejen na díla klasického období, ale že vzrůstá zájem také o básnická díla z období okrajových – z doby archaické i pozdní – jsou u jednotlivých veršových rozměrů vybírány příklady ilustrující daný jev, pokud je to možné, v co nejširším časovém spektru. To by mělo zároveň přispět k ucelenější představě o básnické produkci v průběhu celého trvání římské poezie a alespoň rámcově informovat o formálním vývoji té které veršové formy. Všechny ilustrační příklady jsou uvedeny v textové i metrické podobě.

Přestože metrika jako taková bývá považována za disciplínu pouze technickou, snažila jsem se přistupovat k dané problematice co možná komplexně a na vhodných místech poukázat na další aspekty a vlastnosti metra tak, aby bylo patrné, že básnický rytmus, toto zvláštní členění jazykového projevu, které se bezprostředně odvíjí od metrické normy, tvoří základní složku básnického díla.

Česká příručka k antické metrice vyšla naposledy v r. 1955 (F. Novotný, *Řecká a římská metrika*), slovenská v r. 1990 (M. Okál, *Antická metrika a prekladanie*) a u nás dosud nejčastěji používaná osvědčená německá publikace (F. Crusius, *Römische Metrik: eine Einführung*) byla sice poněkud doplněna v 60. letech a v reprintech vychází i nadále, ale pochází již z 20. let. Bylo proto nutné reagovat na nové názory nebo uvést názory, které sice nejsou nové, ale u nás zatím nejsou příliš rozšířené. Přitom do značné míry ovlivňují jak teorii verše, tak praktický přístup k výuce této disciplíny. Jedná se zejména o otázky typu a role slovního přízvuku a metrického důrazu, resp. jejich vzájemného vztahu; dále jsou to názory na rytmický princip saturnského verše a také na metrickou interpretaci veršů aiolských. S tím vším souvisejí i jisté korekce odborné terminologie.

Děkuji oběma recenzentkám, prof. PhDr. Bohumile Mouchové, CSc., a doc. Mgr. Lucii Pultrové, Ph.D., za podnětné a cenné připomínky i dobré rady, Mgr. Martině Vaníkové za účinnou pomoc při konečném technickém zpracování. V neposlední řadě pak děkuji svému manželovi za jeho trpělivou podporu.

Autorka

ZNAČKY A ZKRATKY

c.	<i>catalecticus</i> (katalektický)
h	hiát
n. (nn.)	a následující
t.	trimetr
v.	<i>versus</i> (verš)
—	<i>elementum longum</i> – element dlouhý
⌒	<i>elementum breve</i> – element krátký
⌒⌒	<i>elementum anceps</i> – element kolísavý
⌒⌒⌒	<i>elementum biceps</i> – element dvojtvarý
○	<i>elementum indifferens</i> – element volný na konci verše nebo kóla
∩	<i>elementum indifferens</i> – element volný na začátku aiolských veršů
^	chybějící element
⋮	cézura v metrickém schématu
⋮⋮	diereze v metrickém schématu
/	cézura v textu
//	diereze v textu
///	konec verše
///*	konec strofy
::	změna osoby v dram. dialogu

Zkratky veršových stop (horní index v konkrétních verších označuje počet stop ve verši, příp. další upřesnění vlastností):

anapest	an
bakchej	ba
daktyl	da
choriamb	cho
jamb	ia
jónik	io
krétik	cr
trochej	tr